

A spanyol terminus már 1914-ben nálunk is olvasható (RévaiLex. 11: 59). Ezzel a szóval alkották a mézpálma ang. *coquito palm*, valamint sp. *coquito de Chile*, *coquito de miel*, *palma de coguitos* (EL.), *palmera coquito* (GRIN.) elnevezését. Ugyancsak ez volt a névadás szemléleti háttere a kókusz megfelelőjével létrejött sp. *coco de Chile*, fr. *cocotier du Chili*, ang. *chilean coco palm* (uo.), azaz 'chilei kókuszpálma' nevek esetében.

(Folytatjuk.)

RÁCZ JÁNOS

LEVÉLSZEKRÉNY

Dorogman György írja. Az alábbiak megírására a Földrajzi nevek etimológiai szótárának egyik szócikke készített. A 2. kiadás 1. kötetének 366–367. oldalán szerepel a **Despeñaperrosi-hegysoros.** (A Reader's Digest világtalasz [2006] *Despeñaperros-hágó* néven említi ezt a földrajzi képződményt.) Ennek spanyol elemét KISS LAJOS (Hunfalvy János 1884-es műve nyomán) 'dobd le a kutyákat, ti. a hitetleneket' értelműnek mondja. A *Despeñaperros* összetett szó: a *despeña* igealakból és a többes számú *perros* főnévből alakult. Maga a *despeñar* ige képzett szó: a *des-* fosztóképző és a *peña* 'szikla, szirt' főnév összetételéhez járul a főnévi igenév *-ar* végződése. Jelentése 'szikláról, szirtől ledob'. (María Moliner Diccionario de uso del español [Gredos, Madrid, 2001] szótára szerint: „arrojar una cosa desde lo alto de una roca o un precipicio”, azaz 'lehajít valamit egy szikla vagy szakadék magaslatáról'.) Az ige ragozott alakjához járul a *perro* 'kutya; megvetett ember' főnév többes számú alakja.

A spanyol nyelv nem bővelkedik összetett szavakban, noha több típusuk van: *hazmerreír* 'pojáca' (szó szerint 'nevetess meg engem'), *nomeolvides* 'nefelejcs' ('ne felejts engem'), *ricohombre* 'főnemes' (tkp. 'gazdag ember'), *aguapié* 'lóre' (tkp. 'lábvíz'). Az első kettő ige (igék) és névmás összetétele, a harmadik melléknévből és főnévből, a negyedik két főnévből áll. Ilyenek ma már ritkán keletkeznek. A leggyakoribb, mai is termékeny típus az (általában tárgyas) ige + főnév összetétel. Az ige ilyenkor jelen idejű, egyes szám harmadik személyű alakban, a főnév pedig többnyire többes számban áll. Számos példa van rá, hogy csak néhányat idézzek: *afilelápices* 'ceruzahegyező' (az *afilear* 'fen, hegyez, élesít' ige fenti alakja + *lápiz* 'ceruza' többese); *chotacabras* 'kecskefejő' (az elavult *chotar* 'szopik' ige fenti alakja + *cabra* 'kecske' többese); *cubrecadena* 'láncvédő' (a *cubrir* 'fed, takar' ige fenti alakja + *cadena* 'lánc'); *rascacielos* 'felhőkarcoló' (a *rascar* 'kapar, karcol' ige fenti alakja + *cielo* 'ég' többese); *sacacorchos* 'dugóhúzó' (a *sacar* 'kivesz, kihúz, kiszed' ige fenti alakja + *corcho* 'parafa; dugó' többese). Mint látható, ezek magyar megfelelője is összetétel: az előtag jelöletlen tárgyként álló főnév, az utótag pedig folyamatos melléknévi igenévből keletkezett főnév.

A *Despeñaperros* tehát a fentiek szerint magyarul inkább 'kutyaledobó', mintsem 'dobd le a kutyákat'. Igaz, a fenti összetételekben szereplő spanyol igealak többnyire egybeesik az adott ige egyes számú parancsoló alakjával. Vagyis az *afile* szóalak egyaránt jelenti azt, hogy 'fen', de azt is, hogy 'fenj', a *cubre* 'takar' és 'takarj' stb. Hogy mégsem felszólító alakokkal van ilyenkor dolgunk, bizonyítja pl. a *detienebuey* 'tövises iglice, Ononis spinosa' növénynév: ennek előtagja a *detener* 'megállít' ige jelen idejű, egyes szám 3. sze-

mélyű alakja. Ezen ige parancsoló alakja viszont (rendhagyóan) *detén*, amely ez esetben **nem** esik egybe a kijelentő módú alakkal. A spanyol növénynév szó szerint ’ökörmegállító’, amely szemléletében megfelel a magyar növénynév *ökörögűz*s szinonimájának. (VARRÓ ALADÁR BÉLA Gyógynövények gyógyhatásai című művében [Pannon Könyvkiadó, Budapest, 1991; eredeti kiadása: 1942] a *tövises iglice* egyik társneve *ökörögűz*s, de ez szerepel CSAPODY VERA és PRISZTER SZANISZLÓ 1966-os Magyar növénynevek szótárában is. Utóbbi szerző későbbi munkái – Növényneveink [1986 és 1998] – már nem tartalmazzák.)

Hogy a név *perros* eleme mennyire jelöl hitetleneket, nem sikerült kiderítenem. A Wikipédia spanyol, német és angol nyelvű *Despeñaperros* cikkei közül csupán az utóbbi említi a hágó hadászati fontosságát, de ő is leginkább a napóleoni invázió (1808) során itt történekről emlékezik meg. A Diccionario Enciclopédico Salvat 4. kötete (Salvat Editores, Barcelona – Madrid – Buenos Aires – México – Caracas – Bogotá – Rio de Janeiro, 1960) annyit jegyez meg erről, hogy „tuvo gran importancia estratégica en las luchas de la Reconquista y en la Guerra de la Independencia”. Vagyis nagy hadászati jelentősége volt a [móroktól való] visszahódítás harcaiban és a függetlenségi háborúban (1808–1813).

Pesti János írja. KÁLMÁN LÁSZLÓ a Nyelv és Tudomány című internetes folyóirat 2013. november 25-i számában kis cikket tett közzé Ordas nagy kérdés címmel (<http://www.nyest.hu/hirek/ordas-nagy-kerdes>). Ebben részben az *orda* jelentését vizsgálja, illetve keresi, hogy ennek a szónak -s képzős változata-e az *ordas* szavunk.

Jó helyen keresgélte, amikor megállapította, hogy az *orda* tejtermék, mégpedig kecske- vagy juhsajt. Fejtegetése a tájszótárak tanúságtételével egészíthető ki. Az ÚMTsz.-ben (4: 199) például az *orda* címszó alatt ez olvasható: „a juhtej savójának forralásakor kiváló, édes, túrószerű tejtermék”. Összetételekben: *ordafőző*, *ordakeverő*, *ordaleves*, *ordamérő* (uo.). Az *orda* az említett forrás szerint elsősorban erdélyi, moldvai tájszó, a magyar nyelvben pedig jövevényszó, amely a szókölcsonzés példájaként a román nyelvből került a keleti nyelvjáráinkba (TESz. 2: 1088). – Mivel az *ordas* melléknévként sokkal régebbi szavunk, mint az *orda* főnév (az *orda* szóra 1548-ból, az *ordas*-ra 1239-ből van az első írásos adatunk, vö. TESz., EWUng.), két teljesen önálló lexémával van dolgunk. Az egyiket – KÁLMÁN LÁSZLÓ is erre a következtetésre jut – nem lehet „levezetni” a másikkól! A jelentésbeli kapcsolatot kizárja az is, hogy az *ordas*-nak több, eltérő jelentése van: ’<színnévként:> feketés, kormos; vörhenyeges sárga; vörösös szőke; sárgán barázdált piros színű’, ’zavaros színű’, ’piszkos, szutykos’, ’nagyon nagy’, ’otromba’, ’félelmetes’, ’nagyevő’, ’farkas’, ’dohánypalántát pusztító fereg’, ’farkasszőrű nagy eb’ (TESz. 2: 1088; l. hn.-ként és szn.-ként is). Az itt felsorolt mellékjelentések között előfordul a ’nagyon nagy’, így érthető, hogy az *ordas hiba* szerkezetben az *ordas*-nak ez a jelentése: ’nagy’, illetve ’nagyon nagy’. Az *ordas farkas* ’nagy farkas’ szó szerkezetből jelentéssűrítéssel jöhetett létre az *ordas* ’farkas’ jelentésű szavunk; hasonlóan, mint a *farkas állat* szerkezetből a *farkas* szó vagy a *fekete kávé* minőségjelzős szó szerkezetből a *fekete* ’kávé’ jelentésű főnevünk. Hasonló példa: *dupla kávé* → *dupla*.

Nyelvjáráinkban az *ordas* melléknév a sertés színének jelölésére használt szó, illetve macska és tyúk színét is jelölheti, sőt ’mocskos, vörösös arcú <ember>’, ’nagy étvágyú, falánk <ember>’, és ’üledékes, zavaros, csípős <bor>’ jelentése is van (ÚMTsz. 4: 199).

A ZSILKA JÁNOS által leírt jelentésintegrációs modell segítségével nem nehéz magyarázni, hogy miként lett az *ordas* szavunknak ’nagy’, ’nagyon nagy’, majd ’fé-

lelmetes', esetleg még 'vadállatra jellemző' járulékos jelentése is. Mivel a *farkas* termetre nagyobb – mondjuk – a kutyánál, akkor az *ordas farkas* szerkezetben az *ordas* jelentése ez is lehetett: 'nagy termetű <állat>'. Mivel félni is lehetett tőle, az *ordas* jelző ezt is jelentette: 'félelmetes <állat>'. Metonimikus jelentésváltozással még tovább bővült az *ordas* jelentése ebben a szószerkezetben: *ordas eszmék*. A fasizmusra érve az *ordas* itt ezt jelenti: 'emberhez nem méltó, állatias (vadállatra jellemző) magatartásforma'. – Az *ordas* 'nagy' jelentésű az efféle szerkezetekben: *ordas hibát vétett*, *ordas nagy kérdés*, felesleges itt a *nagy* jelzőt is használni. (Sportközvetítésekben lehet hallani: *Ordas nagy helyzetet hagyott ki a csatár*.)

Ha szótörténeti vizsgálatra kerül sor, a tájszótáraink adatait feltétlenül figyelembe kell vennünk. Régi szavaink (legelső és fontosabb) írásbeli előfordulásait és jelentésváltozatait a TESz.-ben ugyan megtalálhatjuk, de sok esetben az ÚMTsz.-ben és a regionális tájszótárainkban bukkanunk további fontos adatokra.

Számunk szerzői

DR. ÁCS PÉTER, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Germanisztikai Intézet, Német Nyelvészeti Tanszék, 1088 Budapest, Rákóczi út 5., acs.peter@btk.elte.hu – DR. ANDOR JÓZSEF, Pécsi Tudományegyetem, Angol Nyelvészeti Tanszék, 7624 Pécs, Ifjúság u. 6., andor.jozsef@pte.hu – DR. BENŐ ATTILA, Babeş-Bolyai Egyetem, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, 400202 Kolozsvár, Horea út 31., attilabe@yahoo.com – DR. BORBÉLY ANNA, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1086 Budapest, Benczúr u. 33., borbely.anna@nytud.mta.hu – DR. CSERNICKÓ ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék, 90202 Beregszász, Kossuth tér 6. Ukrajna, csernicksko.[-]istvan@kmf.uz.ua – DOROGMAN GYÖRGY, gydorog@yahoo.es – DR. FARKAS TAMÁS, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, farkas.tamas@btk.elte.hu – DR. HEGEDŰS ATTILA, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2081 Piliscsaba, Egyetem u. 1., hegedus@btk.ppke.hu – DR. HORVÁTH LÁSZLÓ, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1068 Budapest, Benczúr u. 33., horvath.laszlo@nytud.mta.hu – DR. JUHÁSZ DEZSŐ, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, juhasz.dezso@btk.elte.hu – DR. KALCSÓ GYULA, Eszterházy Károly Főiskola, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 3300 Eger, Eszterházy tér 1., kgyula@ektf.hu – DR. KESZLER BORBÁLA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, keszler.b@t-online.hu – DR. KOROMPAY KLÁRA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, korompay.klara@btk.elte.hu – MAJOR HAJNALKA, 6500 Baja, Bokodi út 32., majhaj@freemail.hu – DR. MANHERZ KÁROLY, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Germanisztikai Intézet, Német Nyelvészeti Tanszék, 1088 Budapest, Rákóczi út 5., manherz.karoly@[-]btk.elte.hu – DR. PESTI JÁNOS, 7634 Pécs, Brassó u. 15., drpestijanos@gmail.com – DR. RÁCZ JÁNOS, 8230 Balatonfüred, Siske u. 69., janos.racz@freemail.hu – DR. SENG TORU, Budakeszi / Chita (Japán), szengat@hotmail.com – SZABÓ ÁGNES, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, agnes-szabo@[-]caesar.elte.hu – DR. VESZELSZKI ÁGNES, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, veszelszki.[-]agnes@gmail.com.